

УДК 050(477) “186/191”: 930.1

Л. М. Деменко
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

**НАУКОВА ПЕРІОДИКА
КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.: ПЕРШІ ЗНАХІДКИ
З ІСТОРИОГРАФІЇ ПЕРІОДУ ДО 1919 Р.**

Репрезентовано матеріали, що висвітлюють історіографію наукової періодики Київської духовної академії другої половини XIX – початку XX ст. у виданнях до 1919 р.

Ключові слова: наукова релігійна періодика, Київська духовна академія, “Труды КДА”.

Наукова періодика України є складовою загальної культури українського народу, його науковою спадщиною.

Історико-культурні фонди Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – НБУВ) зберігають значну кількість періодичних видань XIX–XX ст., зокрема наукової періодики Києва другої половини XIX – початку XX ст. До неї належать і наукові журнали, що виходили у зазначений період при Київській духовній академії (далі – КДА).

Історіографію наукової періодики Києва можна поділити на історіографію дореволюційного періоду, історіографію 20–30 років XX ст., історіографію радянського періоду та сучасну історіографію вітчизняної періодики. У цій роботі зупинимося на тих матеріалах, що допомагають розкрити історіографію періоду до 1919 р. духовної наукової періодики, що виходила при КДА.

“Труды Киевской духовной академии” (1860–1917) – науковий збірник київського духовенства, який видавався єдиним до XIX ст. навчальним закладом в місті, що давав можливість отримати вищу релігійну освіту.

Перший відгук про збірник “Труды Киевской духовной академии” (далі – “Труды КДА”) знаходимо у московському релігійному

виданні “Православное обозрение”. Розділ “Духовная литература” знайомить своїх читачів з першою книгою “Трудов КДА” за 1860 р.¹ Вітаючи вихід нового видання, автори статті пишуть: “Нас вообще радует умножение органов духовно-литературной производительности, даже безотносительно к их внутреннему достоинству, потому что оно уже само по себе служит признаком пробуждения умственных интересов в нашем духовенстве...”. Щоб висловити свою прихильність до нового журналу, а також привернути увагу до нього читачів, автори вказують на відмінність “Трудов КДА” від попередніх духовних видань: “Журнал поставляет себе целью удовлетворить по возможности требования таких читателей, которые ищут в духовных изданиях не одного общеназидательного чтения, но и обстоятельного изложения или раскрытия тех или других предметов”.

Продовжуючи підтримувати подібне собі видання, “Православное обозрение” у 1861 р. розмістило на своїх сторінках матеріали “По поводу полемики из за статьи г. Юркевича”². Ця стаття, що вийшла в четвертій книзі “Трудов КДА” під назвою “Из науки о человеческом духе”, привернула увагу та викликала полеміку у світських журналах. У розділі “Объявления”³ розміщено оголошення про продовження видання “Трудов КДА” у наступному 1862 р.: вказується періодичність виходу та обсяг, міститься інформація для авторів, вказується передплатна ціна та місце можливої передплати, пропонуються журнали за попередні роки; для читачів, які не знайомі з журналом “Труды Киевской духовной академии”, наведений зміст чотирьох книг цього видання за 1860 р. У розділі “Духовная литература и журналистика” характеризується стаття В. Певницького “Требования по отношению к духовной журналистике в нашем читающем обществе”⁴.

Ця праця, що вийшла на сторінках київського академічного часопису⁵, чітко вказала напрям розвитку нової духовної журналістики – від традиційно просвітницької до інтелектуальної: “Нашим передовым журналам предстоит обязанность не только соответствовать просвещенным требованиям образованной публики, но еще больше стараться распространять в массе эти требования, увеличивая для себя читающую публику и пробуждая вкус к серьезному чтению там, где по старой привычке не для духовного самосовершенения, а от скуки, для забавы и развлечения”⁶. Також автор висловив свою точку зору щодо нарікань “некоторых блюстителей

веры”, у яких нові наукові релігійні видання викликали негативне ставлення через зміну формату та розташування публікацій.

Протягом XIX ст. часопис “Руководство для сельских пастырей” також ґрунтовно досліджував християнські релігійні видання в Україні. В одному з випусків зазначалося, що журнал “Труды КДА” не зрадив своєму науковому характеру та спрямуванню, залишився вірним обраним завданням – задовольняти, по можливості, вимоги таких читачів, які шукають в духовних виданнях не лише загальновиховного читання, а й докладного викладення, або розкриття християнських істин. Це робить честь редакції, бо, без сумніву, відомо, що зміна напряму діяльності могла б стати корисною для неї в матеріальному плані⁷. Окремо на сторінках цього часопису з аналогічної точки зору розглядалися й певні публікації журналу “Труды КДА”⁸.

Академічний часопис Казанської духовної академії “Православный собеседник” у своїй рубриці “Библиографические известия” публікував статті з київських “Трудов”, які подавали нові цікаві матеріали з церковної історії, археології, старожитностей, історії християнської церкви на Сході⁹. Характеризуючи окремі номери київського академічного часопису за 1875 р. та 1876 р., “Православный собеседник” дав таку оцінку “Трудам КДА”: “Киевский академический журнал более и более превращается в ученые записки академии, теряя свой литературный характер: эклектизм издания, случайность статей сильно кидаются в глаза”¹⁰ або, навпаки: “Обе книжки очень богаты ученым содержанием частию оригинальными учеными исследованиями, а частию материалами очень ценными”¹¹.

Не залишилися байдужими до київського наукового релігійного видання також і світські спеціалізовані наукові журнали. Підтвердженням цього є відгуки про цей журнал П.А. Гільтебрандта – відомого знавця російської історії та літератури – на сторінках журналу “Древняя и новая Россия”. Започатковуючи у цьому часописі розділ під заголовком “Заметки и новости”, що містив у собі огляди статей, опублікованих у спеціальних журналах (виданнях академії наук, духовних академій, університетів та інших наукових установ і товариств), Гільтебрандт присвятив його саме “Трудам Киевской духовной академии”. Пояснюючи надання переваги цьому журналу, він писав: “В наших заметках заключены, главным образом, отзывы о статьях и исследованиях лучшего из наших духовных журналов – Труды Киевской духовной академии за 1875 год. Нельзя от

души не пожалеть, что это почтенное, полезное и крайне важное для изучения истории России издание затруднялось при 314 подписчиках в доведении издания до конца года. Но в этом факте при-скорбно не столько следствие, сколько его причина: значит, как еще мало развито в России серьезное образование и потребность в солидном чтении!”¹². Протягом чотирьох років після виходу цього огляду статті та “сочинения кандидатов КДА” регулярно висвітлювалися у “Древней и новой России”¹³.

На сторінках спеціалізованого наукового журналу “Русский филологический вестник”, у розділі “Библиография”, розглядалися ті статті з “Трудов КДА”, які мали лінгвістичне спрямування. Автори цього видання так характеризували київський академічний часопис: “Этот ученый журнал едва ли не самый интересный и наиболее разнообразный по содержанию из всех издающихся в России духовных журналов. В нём преобладают статьи не богословско-догматического, а исторического и историко-литературного содержания. Встречаются иногда на страницах Трудов и лингвистические сочинения”¹⁴.

Інформаційно-оглядовий характер мала низка статей про церковну періодику А. Клітіна, вміщуваних протягом кількох років у журналі “Киевские епархиальные ведомости”, – “Русские духовные периодические издания в 1879 г.”¹⁵. Автор констатує, що за 20 років (1860–1879) кількість духовних періодичних видань збільшилася з 3-х: “Христианское чтение” (видання Санкт-Петербурзької духовної академії), “Воскресное чтение” (журнал, що видавала Київська духовна академія), “Прибавления к Творениям св. Отцев церкви” (виходили при Московській духовній академії) – до 60-ти, частина з яких уже припинила своє існування. “Труды КДА” у цій статті знаходяться серед видань, які, хоча й не без складнощів, все ж таки виходили.

Найбільшу шану за створення фундаментальної праці з історії збірника “Труды КДА” треба віддати професорові І.М. Королькову. І.М. Корольков у своїй книзі детально описав історію перших двадцяти років існування науково-літературного журналу¹⁶, а саме: що спонукало до цього видання, первинне бачення майбутнього часопису, розробка програми, підбір назви, затвердження в Св. Синоді. Автор розповідає про видання журналу з 1860 р. та за характером вміщених статей поділяє “Труды КДА” на два періоди чи десятиріччя.

Розповідаючи про перше десятиріччя “Трудов КДА” (1860–1869), І.М. Корольков зупиняється на таких основних моментах: “Труды” 1860 року; перша друкована програма журналу та її відмінність від програми, ухваленої конференцією Академії; характер публікацій цього року; зміни у виданні “Трудов” з 1861 р. та програма журналу на цей рік, її особливості; своєрідність праць, надрукованих в журналах 1861–1869 рр., та сучасні питання, що розглядалися у виданні на той час. Наприкінці розділу автор робить підсумкові зауваження щодо питань, які розглядалися в “Трудах” першого десятиріччя, та осіб, які брали участь у цій справі. Публікації видання за цей період автор характеризує, поділивши їх умовно на два розділи: “I. Вопросы из русской жизни” та “II. Обзорение современных событий восточной и западной церкви”. Для першого розділу були обрані статті, які в академічному часописі висвітлювали такі питання: духовна література та ставлення її до світської; школи нижчі (народні, церковно-приходські та духовні училища); школи середні (духовні семінарії); школи вищі (духовні академії, університети); духівництво; народні вірування та забобони; статті з різних сучасних питань; відомості та замітки з життя Академії та свято-володимирського братства; біографії, некрологи. У другому розділі першого періоду автор аналізує публікації, що висвітлювали тогочасні реалії протестантської церкви, католицької церкви, східної та взагалі православної церкви.

Характеризуючи друге десятиріччя академічного часопису (1870–1879), І.М. Корольков висвітлює такі його особливості: зміни в Академії, вплив нового уставу та нового академічного життя на характер публікацій цього періоду; поточні питання, що обговорювались у “Трудах” другого десятиріччя. За названими розділами автор розподіляє і характеризує публікації другого десятиріччя видання “Труды КДА”. У розділі “Вопросы из русской жизни” автор аналізує статті, присвячені народним віруванням, російській місії в Японії, стану духовних шкіл, різним подіям, що відбувалися в Київській академії. У другому розділі характеризуються публікації – огляди тогочасних подій східної та західної церков. Далі автор розповідає про зміни у виданні “Трудов” за останній рік (1879 р.) другого десятиріччя, програму цього року, її особливості та паралелі з програмою 1860 р., розповідає про популярні статті 1879 р.

Щоб зробити огляд наукових статей, які друкувалися в “Трудах КДА” протягом перших двадцяти років існування, автор праці

розподілив подібні статті відповідно до наук, що викладалися в Академії на той час. Цей огляд не передає зміст публікацій, а обмежується тільки назвою, роком та номером, в якому міститься та чи інша стаття. Отже, у даному виданні автор систематизував наукові праці, надруковані в журналі “Труды КДА” за 1860–1879 рр., так: “1. Священное Писание и библейская история ветхого и нового завета: а) Перевод Свящ. Писания с еврейского языка; б) Перевод Свящ. Писания с греческого языка; в) Статьи и исследования. 2. Догматическое богословие. 3. Основное богословие. 4. Нравственное богословие. 5. Сравнительное богословие. 6. Патристика. 7. Философия (логика, психология, метафизика, история философии). 8. Педагогика. 9. Общая церковная история. 10. История русской церкви и русского раскола. 11. Общая гражданская история. 12. Русская гражданская история. 13. Пастырское богословие. 14. Гомилетика и история проповедничества в церкви православной и на западе. 15. Церковная археология и литургия. 16. Церковное право. 17. Теория словесности и история русской литературы с обзором важнейших иностранных литератур. 18. Русский язык и славянские наречия. 19. Еврейский язык и библейская археология. 20. Древние языки (греческий и латинский) и их словесность. 21. Критические и библиографические статьи”.

На останніх двадцяти сторінках огляду академічного часопису І.М. Корольков подав перелік рецензій на премійовані, кандидатські, магістерські та докторські праці; змістив підсумкові зауваження до наукових статей, до перекладів Св. Писання та творінь отців церкви, осіб, які брали участь у перекладацькій діяльності; імена редакторів “Трудов КДА”, зміни, що відбувалися при відповідному редакторі у виданні журналу; інформував про розповсюдження академічного журналу в суспільстві з обґрунтуванням невеликої кількості передплатників; відомості про матеріальну допомогу, надану журналу митрополитами Арсенієм та Филофеем; алфавітний покажчик авторів, перекладачів та рецензентів.

Будучи першим істориком духовного наукового часопису в Києві, І.М. Корольков пише: “Обыкновенно принято признавать, что количеством подписчиков измеряется значение журнала для общества и польза его для читателей. Такая точка зрения едва ли применима к ученым изданиям: у нас в России чем учение и серьезнее журнал, чем глубже и шире разрабатываются в нем научные вопросы, тем менее он имеет читателей. Это нужно сказать главным образом

об изданиях ученых обществ, университетских известиях и т. п. журналах, которые, при всей серьезности и солидности статей, помещающихся в них, имеют очень ограниченное число подписчиков и давно бы прекратили свое существование, если бы не получали материальной поддержки или от университета, или от правительства”. До такої категорії журналів автор відносить і “Труды Киевской духовной академии” (особливо друге десятиріччя) і подібними причинами пояснює малу розповсюдженість журналу у суспільстві у перші 20 років видання.

Після книги професора І.М. Королькова до 1917 р. не з'явилося жодної роботи, яка б так само докладно розкривала подальшу історію “Трудов КДА”. Лише у 1905 р. побачив світ систематичний покажчик статей, вміщених у названому журналі за 1860–1904 рр.¹⁷. До цього в самому виданні друкувалися покажчики змісту до кожного тому, а у 1870, 1875 – 1896 рр. – річні покажчики. Укладачі покажчика 1905 р. у передмові до нього пишуть: “Составление и издание настоящего “Указателя” вызвано необходимостью частого обращения к обширному научному материалу, составляющему содержание нашего академического журнала за 45 лет его существования; без данного же “Указателя” материал этот не мог до сего успешно обслуживать нужды ученых работников вообще, а для большинства молодых богословов, в частности, он и вовсе был не известен”¹⁸. Для створення систематичного покажчика укладачі скористалися працею І.М. Королькова (власне, останньою її частиною), зробивши необхідні зміни та перевірку, додавши ті статті, котрі в “Указателе” професора І.М. Королькова були випущені, тому що увійшли до історичного огляду існування академічного журналу в першій частині його книги. Матеріал у цьому покажчику зведений за групами семінарсько-академічних кафедр. Наступний дореволюційний систематичний покажчик статей, вміщених в “Трудах КДА”, вийшов у 1915 р. додатком до № 7/8 (с. 1–48) та № 9 (с. 49–90) академічного журналу та окремою книгою¹⁹. Назване видання є продовженням покажчика, опублікованого 1905 р. Найголовніші його відмінності від першого такі: 1) до нового покажчика увійшли витяги з журналів Ради Академії, звіти про стан Академії та звіти існуючих при Академії товариств; 2) статті розміщені не в хронологічному порядку, а за алфавітом прізвищ авторів та рецензентів; 3) у відділі “История русской церкви” виділений підвідділ “материалы и исследования по истории Императорской Киевской

духовної академії”; 4) дещо змінений порядок відділів. У передмові укладачі покажчика пояснюють, як розшифровувати римські та арабські цифри, що йдуть за позначенням роком²⁰.

Що стосується бібліографічних та довідкових видань, які вийшли до 1919 р., то “Труды КДА” можна знайти у джерелах, авторами яких є В. Срезневський²¹, М.М. Лісовський²² та Л.К. Ільїнський²³.

Перший науковий часопис Київської духовної академії “Труды КДА” став коліскою для таких видань, як “Библиотека творений св. Отцев и учителей церкви западных, издаваемая при Киевской духовной академии”, “Известия Церковно-археологического общества при КДА за ... год”, “Чтения в церковно-археологическом обществе при Киевской духовной академии”. За наказом Св. Синоду від 3 лютого 1884 р. “Библиотека творений св. Отцев” стала відбитком з журналу “Труды КДА” і пропонувалася всім духовним семінаріям, штатним чоловічим монастирям, кафедральним соборам і приходським церквам. Також як відбитки з академічного часопису виходили “Известия Церковно-археологического общества при КДА за ... год” та “Чтения в церковно-археологическом обществе при Киевской духовной академии”. Лише “Известия...” потрапили до одного з найгрунтовніших дореволюційних бібліографічних джерел, а саме до “Библиографии русской периодической печати, 1703–1900 гг.” М.М. Лісовського²⁴.

Що стосується видання “Учено-богословские и церковно-поведнические опыты студентов Киевской духовной академии”, то це був окремих науковий збірник. Видання було щорічним і друкувалося на відсотки з капіталу жертводавця Високопреосвященного Димитрія (Ковальницького). Радою Академії для збірника обиралися курсові роботи випускників КДА за рекомендаціями професорів-рецензентів. На жаль, в історико-культурних фондах НБУВ поки не знайдено восьмого випуску цього видання, проте перший випуск, не вказаний у каталозі Л.М. Дениско, знайшовся у другому відділі бібліотеки Університету св. Володимира. Джерел до 1917 р., у яких би згадувалося це видання поки не знайдено.

Маємо константувати, що запропонована нами стаття висвітлює лише ті джерела, які були знайдені автором роботи на початковому етапі пошуку матеріалів з цієї теми.

¹ Духовная литература. Труды Киевской Духовной Академии. Год

первый. Книжка I. Киев 1860 // Православное обозрение. – М., 1860. – Сент. – С. 118–146.

² По поводу полемики из за статьи г. Юркевича // Православное обозрение. – М., 1861. – Т. 6. – С. 56–10.

³ Объявления // Православное обозрение. – М., 1861. – Т. 6. – С. I–III.

⁴ Духовная литература и журналистика // Там же. – С. 568–582.

⁵ *Певницкий В.* Требования по отношению к духовной журналистике в нашем читающем обществе // Тр. Киев. духовной акад. – 1861. – Т. 3. – С. 50–114.

⁶ Там же. – С. 55.

⁷ Наша периодическая духовная литература в минувшем году / И. Эский // Руководство для сельских пастырей. – 1869. – № 3. – С. 96.

⁸ Там же. – С. 96–107.

⁹ Библиографические известия // Православный собеседник. – Казань, 1875. – Ч. 1. – С. 215, 316; Ч. 2. – С. 208–209, 446–448; Ч. 3. – С. 124–125, 507–510; 1876. – Ч. 1. – С. 125–127, 219–222; Ч. 2. – С. 235 – 238, 452–455; Ч. 3. – С. 306–309, 387–389.

¹⁰ Православный собеседник. – Казань, 1875. – Ч. 3. – С. 124.

¹¹ Там же. – С. 306.

¹² *Гильтебрандт П.А.* Заметки и новости // Древняя и новая Россия. – 1876. – Т. 2, № 7. – С. 292–294.

¹³ *Гильтебрандт П.А.* Заметки и новости // Древняя и новая Россия. – 1876. – № 10. – С. 205–206; 1877. – № 3. – С. 320–321, № 4 – С. 414, № 9. – С. 93, № 11. – С. 281–282, 285; 1878. – № 1. – С. 86–87, № 5. – С. 81–83, 85, № 6. – С. 187; 1879. – № 3. – С. 249–250, № 7. – С. 261–262, № 9. – С. 436, № 10. – С. 136; 1880. – Т. 16. – С. 122 – 126.

¹⁴ Библиография. Труды Киевской духовной академии 1878. № –12 / М.К. // Рус. филол. вестн. – Варшава, 1879. – Т. 2. – С. 144–156.

¹⁵ Русские духовные периодические издания в 1879 г. / П. // Киев. епархиальные ведомости. – 1879. – № 9. – С. 5–7.

¹⁶ *Королькова Г.М.* Двадцатилетие журнала “Труды Киевской духовной академии” (1860–1879 г.г.). (С подробным обзором статей, посвященным современным вопросам, систематическим перечнем ученых статей и алфавитным указателем авторов, переводчиков и рецензентов). – К., 1883. – 320 с.

¹⁷ Систематический указатель статей, помещенных в журнале “Труды Киевской духовной академии” за 1860 – 1904 г.г. – К., 1905. – [II], 159 с.

¹⁸ Там же. – С. I.

¹⁹ Систематический указатель статей, помещенных в журнале «Труды Киевской духовной академии» за 1905 – 1914 г.г. – К., 1915. – [I], 90 с.

²⁰ Там же – С. I.

²¹ *Срезневский В.* Список русских повременных изданий с 1703 по 1899 г.г. с сведениями об экземплярах, принадлежащих библиотеке имп. Академии наук: Корректированное изд. – СПб., 1901. – № 2679.

²² *Лисовский Н.М.* Библиография русской периодической печати, 1703–1900 гг. : В 4 вып. – СПб.; Пг., 1895–1915. – № 669.

²³ *Ильинский Л.К.* Список повременных изданий за 1917 г. – Пг., 1919.– Ч. 1: Алфавитный список.

²⁴ *Лисовский Н.М.* Библиография русской периодической печати, 1703 – 1900 гг.: В 4 вып. – СПб.; Пг., 1895–1915. – № 1210.

Summary

The data covering the historiography of the scientific periodicals of the Kyiv Ecclesiastical Academy of the 2nd half of the 19th – beginning of the 20th century in the publications up to 1919 is provided.

Key words: scientific religious periodicals, Kyiv Ecclesiastical Academy, “Trudy KDA” (“Works of the KEA”).